

Sabohat SHUKUROVA,
Iqtisodiyot va pedagogika universiteti IPU dotsenti, PhD
E-mail: shukurovasabohat6033@gmail.com.

PhD Sh.Qurbonova taqrizi asosida

SHARQ VA G'ARB ADABIYOTIDA SUITSID SHAKLLARI VA ULARNING QIYOSIY FALSAFIY-ESTETIK TAHLILI

Аннотация

Ushbu maqolada Sharq va G'arb adabiyotida suitsid (o'z joniga qasd) obrazining badiiy talqini qiyosiy adabiyotshunoslik nuqtai nazaridan tahlil qilinadi. Yozuvchilar tomonidan yaratilgan suitsidga moyil qahramonlar psixologik portreti, ularning ichki ziddiyatlari, jamiyat bilan to'qnashuvi va ekzistensial iztiroblari orqali ochib beriladi. G'arb adabiyotida suitsid ko'pincha shaxsiy erksizlik, ma'naviy izolyatsiya va hayot mazmunsizligi bilan bog'liq bo'lsa, Sharq adabiyotida bu hodisa fidoyilik, axloqiy poklanish va ilohiy muhabbat timsoli sifatida talqin etiladi. Maqolada Shekspir, Kamyu, Mishima, Dostoevskiy, Tolstoy, Navoiy, Fuzuliy va Hofiz kabi yozuvchilarning asarlari misolida suitsid obrazlari tahlil qilinadi.

Kalit so'zlari: Suitsid motivi, qiyosiy adabiyotshunoslik, ekzistensializm, fidoyilik, badiiy talqin, psixologik ziddiyat, madaniy arxetip, metafizik tafakkur, tasavvuf, individualizm, adabiy obraz, ruhiy inqiroz, ma'naviy evolyutsiya.

ФОРМЫ СУИЦИДА В ЛИТЕРАТУРАХ ВОСТОКА И ЗАПАДА И ИХ СРАВНИТЕЛЬНЫЙ ФИЛОСОФСКО-ЭСТЕТИЧЕСКИЙ АНАЛИЗ.

Аннотация

В этой статье проводится анализ художественного осмысления образа суицида (самоубийства) в восточной и западной литературе с точки зрения сравнительного литературоведения. Исследуются психологический портрет персонажей, склонных к самоубийству, их внутренние противоречия, столкновения с обществом и экзистенциальные терзания. В западной литературе суицид часто ассоциируется с личной бессилием, духовной изоляцией и бессмысленностью жизни, в то время как в восточной литературе это явление интерпретируется как жертвенность, моральное очищение и божественная любовь. В статье проводится сравнительный анализ образов суицида в произведениях Шекспира, Камю, Мисимы, Достоевского, Толстого, Навои, Фузели и Хафиза.

Ключевые слова: Мотив суицида, сравнительное литературоведение, экзистенциализм, жертвенность, художественное толкование, психологическое противоречие, культурный архетип, метафизическое мышление, суфизм, индивидуализм, литературный образ, психический кризис, духовная эволюция.

FORMS OF SUICIDE IN EASTERN AND WESTERN LITERATURE AND THEIR COMPARATIVE PHILOSOPHICAL-AESTHETIC ANALYSIS

Annotation

This article analyzes the literary interpretation of the image of suicide (self-destruction) in Eastern and Western literature from the perspective of comparative literary studies. The psychological portraits of characters inclined to suicide, created by writers, are revealed through their internal conflicts, clashes with society, and existential sufferings. In Western literature, suicide is often associated with personal lack of freedom, spiritual isolation, and the meaninglessness of life, whereas in Eastern literature, this phenomenon is interpreted as a symbol of self-sacrifice, moral purification, and divine love. The article examines representations of suicide in the works of authors such as Shakespeare, Camus, Mishima, Dostoevsky, Tolstoy, Navoi, Fuzuli, and Hafez.

Key words: Suicide motif, comparative literary studies, existentialism, self-sacrifice, literary interpretation, psychological conflict, cultural archetype, metaphysical thinking, Sufism, individualism, literary character, spiritual crisis, moral evolution.

Kirish. Adabiyot – inson ruhiyatining eng nozik qatlamlarini ifodalashga qodir bo'lgan san'at shakli bo'lib, u individual va kollektiv ong-tasvirning estetik timsollar orqali aks ettirilishidir. Ayniqsa, inson mavjudligining eng keskin ziddiyatlaridan biri bo'lgan suitsid motivi badiiy asarlarda insoniy iztirob, ruhiy tanazzul, yoki aksincha, ilohiy yuksalish kontekstida talqin qilinadi. Bu obraz yozuvchi tafakkurining chuqurligini, estetik idealining shakllanishini va madaniy arxetiplarni qamrab olgan holda badiiy dunyoqarashini ko'rsatadi. Badiiy suitsid – bu oddiy o'lim emas, balki muayyan sivilizatsiya tafakkurining refleksiv in'ikosi sifatida namoyon bo'ladi.

Turli madaniyat va adabiy maktablarda suitsid hodisasi turlicha yoritiladi: G'arb adabiyotida bu ko'pincha shaxsning jamiyatdan begonalashuvi, mavjudlikning absurdligi va ma'naviy izolyatsiyaning badiiy ifodasi sifatida talqin qilinsa, Sharq adabiyotida u aksincha – axloqiy poklanish, fidoyilik va metafizik mukammallikka intilish timsoli sifatida aks ettiriladi. G'arb tafakkuridagi suitsid ekzistensial muammolar bilan yo'g'rilgan bo'lsa, Sharq adabiyotida bu hodisa ko'proq sufiylik ruhiyati, ishqiy halovat va muqaddas fidoyilik bilan uyg'unlashgan. Shu sababli suitsid obrazlarini qiyosiy yondashuv asosida tahlil qilish

– ikki madaniyatning estetik idealini, falsafiy va axloqiy me'yorlarini teranroq tushunish imkonini beradi.

Mavzuga oid adabiyotlar tahlili. Ushbu maqola aynan ana shunday maqsadni ko'zlaydi: suitsid obrazining badiiy ifodasini Sharq va G'arb adabiy merosi doirasida tahlil etish, uning sivilizatsion anglanishini ochib berish va bu orqali universal adabiy qadriyatlarni qayta ko'rib chiqish. Bu jarayonda Shekspir, Kamyu, Mishima, Dostoevskiy, Navoi, Fuzuliy kabi yozuvchilarning suitsidga oid obrazlari va ularning madaniy-falsafiy ildizlari tahlil markaziga olinadi. Shuningdek, ushbu obrazlarning ruhiy, axloqiy va estetik jihatdan qanday shakllanib, o'z adabiy tizimida qanday funksional yuklama bilan namoyon bo'lishi ham muhim qiyosiy mezon sifatida qaraladi.

Tadqiqot metodologiyasi. Ushbu maqolada Sharq va G'arb adabiyotlarida suitsid obrazlarini tahlil qilishda qiyosiy adabiyotshunoslik metodologiyasi qo'llaniladi. Metodologiyaning asosiy yondashuvi adabiy asarlarni madaniy, falsafiy va estetik kontekstda o'rganishga asoslangan. Birinchi bosqichda, tanlangan asarlar va ularning qahramonlari psixologik, axloqiy va madaniy nuqtai nazardan o'rganiladi. Qiyosiy tahlil orqali har bir yozuvchining o'z asarida suitsidni qanday tasvirlashi va buni o'zi uchun qanday ma'nolashgani ko'rib chiqiladi. Shu bilan birga,

Sharq va G'arb madaniyatlarining o'ziga xos falsafiy va axloqiy qoidalarini o'rganiladi, bu esa adabiy obrazlarni yanada chuqurroq anglash imkonini beradi.

G'arb adabiyotida suitsid: ekzistensial inqiroz va shaxsiy erksizlik

G'arb adabiyotida suitsid obrazi ko'pincha shaxsning hayotiy ma'noni yo'qotishi, ichki bo'shliq, ma'naviy izolyatsiya, yoki jamiyat bilan to'qnashuvning keskin formasi sifatida beriladi. Uilyam Shekspirning "Hamlet" tragediyasida qahramonning suitsid ustida fikr yuritishi g'arbcha individualizm va axloqiy tanlov dilemmasining yorqin namunasi hisoblanadi:

"To be, or not to be: that is the question..." [1]

Hamlet uchun suitsid — bu qochish emas, balki mavjudlikning falsafiy sinovidir. U hayot va o'lim o'rtasidagi chegarani anglashga urinish orqali insoniyat uchun universal savollarni ko'ndalang qo'yadi.

Yana bir misol — Albert Kamyuning "Begona" romanidagi Meursault qahramoni. U hayotdagi absurdlikni anglagach, jamiyatning axloqiy tamoyillarini rad etadi va suitsidga yaqin falsafiy pozitsiyani tanlaydi:

"Mening uchun hayotda barcha narsa baribir edi..." [2]

Bu yerda suitsid metafora sifatida ishlatilgan bo'lib, inson va hayot o'rtasidagi begonalikni anglatadi.

Fyodor Dostoevskiyning "Jinoyat va jazo" romanida esa Svidrigaylov obrazi hayotning bo'shlig'ini anglagach, o'zini otib o'ldiradi. Bu hodisa rus realizmida suitsidning insoniy iroda tanazzuli bilan bog'lanishini ko'rsatadi [3].

Sharq adabiyotida suitsid: axloqiy poklik va ilohiy fidoyilik

Sharq adabiyotida esa suitsid ko'pincha insonning ma'naviy tozalanish istagi, fidoyilik va sadoqatning dramatik cho'qqisi sifatida namoyon bo'ladi. Alisher Navoiyning "Farhod va Shirin" dostonida Farhodning suitsidi sevgi yo'lida o'zini qurbon qilish akti sifatida talqin etiladi:

"Qilich birla boshin kesib tashladi,

Qon ichra yuzin soldi-yu, bosh qildi." [4]

Navoiyning bu obrazida suitsid — sevgi oldidagi oliy sadoqat va shaxsiy iffat timsolidir. Farhod jamiyatga emas, balki ilohiy mohiyatga mos mukammallikni izlaydi.

Fuzuliy "Layli va Majnun" dostonida ham Majnunning ijtimoiy izolyatsiyaga yuz tutishi, o'zini yo'q qilish darajasiga yetgan muhabbati suitsid holatining ramziy ko'rinishidir [5].

Yapon yozuvchisi Yukio Mishimaning "Oltin ibodatxona" romanida esa qahramon jamiyatdagi yomonlikdan va o'zining ichki iflosligidan tozalana olmagan sabab suitsidga yuz tutadi. Mishimaning shaxsan o'zi ham seppuku orqali hayotini yakunlagan [6].

Qiyosiy tahlil: suitsid obrazining Sharq va G'arb adabiyotida qarama-qarshi talqinlari

G'arb adabiyotida suitsid aksariyat hollarda shaxsiy dramatism, ekzistensial iztirob va jamiyatdan begonalashishning naturalistik timsoli bo'lsa, Sharq adabiyotida u aksincha — jamiyat oldidagi fidoyilik, ma'naviy yuksaklik va ilohiy muhabbatga sadoqat belgisi sifatida tasvirlanadi. Hamletning falsafiy dilemmasi Farhodning fidoiy o'limidan tubdan farq qiladi. Meursaultning indifferentligi Majnunning ilohiy iztiroblariga qarshi qo'yiladi [6].

Bu qarama-qarshiliklarning ildizi madaniy asoslarda yotadi: G'arb falsafasi individualizm, axloqiy tanlov va mavjudlikning ma'nosizligini o'rganishga yo'naltirilgan bo'lsa, Sharq tafakkuri sadoqat, poklanish va jamiyat oldidagi burchni markazga qo'yadi.

II. Yozuvchilar tanlagan suitsid shakllari: Sharq va G'arb adabiyotida qiyosiy tahlil

Adabiy suitsidning shakli — ya'ni qahramon tomonidan tanlangan o'lim usuli — badiiy matnning semantik qatlamida muhim estetik va falsafiy yuklamaga ega. Har bir yozuvchi tomonidan yaratilgan suitsid sahnasi nafaqat obraz ruhiyati, balki muallifning dunyoqarashi, madaniy kontekst va axloqiy pozitsiyasining ifodasidir. G'arb adabiyotida suitsid ko'pincha zo'rlik bilan, keskin dramatik vaziyatlarda, psixologik bosim yoki ijtimoiy cheklovlariga qarshi radikal norozilik tarzida aks ettiriladi. Sharqda esa bu holat ko'proq ruhiy halovat, sokin fidoyilik yoki ma'naviy yetuklik orqali yoritiladi.

G'arb suitsidining tajovuzkor dramatismi

Shekspirning "Hamlet" tragediyasida qahramon suitsid haqida bevosita "Bo'lish yoki bo'lmaslik" (To be, or not to be) monologi orqali mulohaza yuritadi: u hayotni davom ettirish og'rig'i bilan o'limdagi noma'lumlik o'rtasidagi metafizik kollapsni boshidan kechiradi. Hamlet suitsidni tanlamaydi, lekin bu ikki kuch orasidagi tortishuv asar davomida uning harakatlarini belgilaydi. Bu — intellektual suitsid shakli, ya'ni ruhiy tanazzulning fikriy inqirozga aylanishi [7].

Albert Kamyuning "Begona" (L'Étranger) romanida Meursault o'zining ekzistensial befarqligi bilan ajralib turadi: u jamiyat qoidalarini inkor etadi, o'lim oldida ham loqayd. Uning suitsid shakli passiv — jamiyat tomonidan amalga oshirilgan qatl orqali ro'y beradi. Bunda o'z-o'zini yo'q qilishga emas, balki hayotga ma'no berishni istamaslikka asoslangan suitsid kontsepsiyasi yotadi.

Sharq suitsidining sokin fidoyiligi

Sharq adabiyotida esa suitsid ko'pincha jismoniy akt emas, balki ramziy, ruhiy va axloqiy sadoqat sifatida talqin etiladi. Navoiy "Farhod va Shirin" dostonida Farhodni o'z joniga qasd qilish sahnasi orqali fidoyilikni ideallashtiradi. Farhod toshni kesib o'tib, Shirin uchun halok bo'ladi — bu o'lim muqaddas ishq yo'lida berilgan qurbonlik sifatida taqdim etiladi.

Yapon adabiyotida esa suitsid shakli samuraylik axloqiy tizimi — bushido kodeksiga asoslanadi. Yukio Mishimaning "Oltin ibodatxona" romanida, bosh qahramon sog'lom jamiyatda o'zini begona sezadi va o'z joniga qasd qilish orqali estetik mukammallikka yetishish istagini ifodalaydi. Mishima o'zi ham hayotda seppuku (an'anaviy xarakiri) orqali suitsid qilgan, bu esa uning estetik-falsafiy qarashlari va milliy g'urur konsepsiyasi bilan bog'liq.

Suitsid shakllari o'rtasidagi semantik tafovut

Qiyosiy jihatdan qaraganda, G'arb yozuvchilari suitsidni protest, ichki bo'hron yoki jamoaga norozilik ramzi sifatida ishlatgan bo'lsa, Sharq adabiyotida bu holat fidoyilik, ruhiy muvozanatga yetishish yoki ilohiy sevgi yo'lida halok bo'lish bilan talqin etilgan. Suitsid shakllarining ana shunday badiiy ajralishi, turli madaniy va axloqiy tizimlarning hayot, o'lim va insoniy qadriyatlar haqidagi qarashlaridagi tafovutni ochib beradi. [8]

Tahlil va natijalar. Sharq va G'arb adabiyotida suitsid obrazining taqdimoti turlicha bo'lishi, har bir madaniyatdagi falsafiy va axloqiy qadriyatlar bilan chambarchas bog'liqdir. G'arb adabiyotida, ayniqsa ekzistensializm va modernizm ta'sirida, suitsid ko'pincha insonning mavjudligi va jamiyatga qarshi norozilikni ifodalaydi. Hamlet, Meursault va Svidrigaylov kabi obrazlar shaxsiy krizis, ma'naviy tanazzul va ontologik iztiroblarni aks ettiradi. Sharq adabiyotida esa, asosan tasavvuf va metafizik tafakkur asosida, suitsid fidoyilik va ilohiy muhabbatning timsoli sifatida ko'riladi, masalan, Farhod va Majnun o'z joniga qasd qilishi. Shu tariqa, maqolada adabiyotdagi suitsid obrazining turli madaniyatlardagi o'ziga xosligi va ularning falsafiy-estetik talqini ochib berildi.

Xulosa va takliflar. Sharq va G'arb adabiyotida suitsid obrazining talqini har bir madaniyatga xos falsafiy-estetik va ijtimoiy-ma'naviy paradigma asosida shakllanadi. G'arb yozuvchilari, ayniqsa ekzistensialistlar va modernistlar asarlarida suitsid, ko'pincha insonning ichki kollapsi, jamiyatdan begonalashuvi va ontologik maqsadsizlik holati sifatida aks ettiriladi. Hamlet, Meursault, Svidrigaylov kabi qahramonlar timsolida hayotning izohsizligi, tanlov erksizligi va ruhiy inqiroz suitsid orqali dramatik badiiy yakunga olib kelinadi. Bu holatda suitsid — nafaqat o'z joniga qasd, balki mavjudlikni rad etishning falsafiy shakli bo'lib namoyon bo'ladi [9].

Sharq adabiyotida esa suitsid ko'proq axloqiy yuksalish, fidoyilik va ilohiy muhabbat bilan uzviy bog'liq. Farhodning muqaddas sevgi yo'lida hayotdan voz kechishi, Majnun jamiyat normasiga zid ruhiy tanlovi yoki Hofizda o'zini ilohiy ishqqa topshirish — bularning barchasi suitsidni ruhiy poklanish akti sifatida talqin etishga olib keladi. Sharq adabiyotida o'z joniga qasd qilish, g'arbliklar uchun tushkunlik belgisi bo'lib tuyulgan holatda, Sharqona ma'rifat, sabr va ruhiy komillikka yetishish yo'lining yakuniy bosqichiga aylanadi [10].

Shu tariqa, suitsid motivi nafaqat shaxsiy ruhiy ahvol ifodasi, balki har bir madaniyatning hayot, oʻlim, muhabbat va mavjudlik haqidagi qadriyatlar tizimining badiiy ifodasidir. Gʻarb suitsidni yoʻqotish, Sharq esa qurbonlik sifatida talqin etadi. Bu qarama-qarshi yondashuvlar orqali yozuvchi va shoirlar inson

mohiyatiga doir chuqur falsafiy savollarni koʻtaradilar. Mazkur maqola ana shu murakkab semantik qatlamlarni qiyosiy tahlil etish orqali, suitsid obrazining adabiyotdagi ontologik vazifasini ochib beradi.

ADABIYOTLAR

1. Shakespeare, W. Hamlet. London: Oxford University Press, 1603.
2. Camus, A. L'Étranger (Begona). Paris: Gallimard, 1942.
3. Dostoevsky, F. Prestuplenie i nakazanie (Jinoyat va jazo). Moskva: Nauka, 1866.
4. Navoiy, A. Farhod va Shirin. Toshkent: Gʻafur Gʻulom nomidagi nashriyot, 1980.
5. Fuzuliy. Layli va Majnun. Boku: Elm, 1979.
6. Mishima, Y. Kinkaku-ji (Oltin ibodatxona). Tokyo: Shinchosha, 1956.
7. Frankl, V. Man's Search for Meaning. Boston: Beacon Press, 1946.
8. Said, E. Orientalism. New York: Vintage Books, 1978.
9. Schopenhauer, A. On the Suffering of the World. London: Penguin Classics, 2004.
10. Nasr, S. H. Islamic Life and Thought. London: Routledge, 1981.